

Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet ANIK*

Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme

An Analysis of the Ziya Gökalp's Ideas in the Context of Social Capital

Özet

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde özellikle son yirmi yılda öne çıkan kavramlardan biri olan sosyal sermaye kavramı bağlamında, Ziya Gökalp'in çeşitli konulardaki yaklaşımları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Z. Gökalp, Osmanlı Devleti'nin yıkımına şahit olmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da çeşitli kademelerde aktif rol almış ve fikirleriyle Türk düşünce serüveninde önemli yeri olan düşünürlerden biridir. Genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal sermaye kavramında, toplumsal ilişkilerin pragmatik bir bağlamda ele alınıp değerlendirilmesi söz konusudur. Ziya Gökalp'in yaklaşımları da genel olarak dikkate alındığında, pratikte yaşanan sorunlara pragmatik çerçevede bir çözüm arayışının ürünü oldukları görülür. Bu bağlamda, belirli konulardaki yaklaşımları günümüzde de tartışılmaya devam eden Gökalp'in fikirlerine, sosyal sermaye konusu etrafında ilgi duyulmuş ve bu noktada ele alınabileceği düşünülen yaklaşımları genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Abstract

This article aims to analyze some approaches of Ziya Gökalp in the context of social capital, which became one of the prominent concepts of social sciences in the last two decades. Ziya Gökalp has an important place in Turkish intellectual life with his ideas. He witnessed the destruction of the Ottoman Empire and took an active role in various positions in the establishment of the Republic of Turkey. Overall, in the concept of social capital, social relations are evaluated in a pragmatic context. In general Ziya Gökalp's ideas are products aimed to find solutions to the problems in practice in a pragmatic way. In this context, Gökalp's ideas are assessed in the scope of social capital and his approaches which are considered to be discussed in this scope are analyzed here.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Sosyal Sermaye, Toplumsal Uyum, Sosyal İlişkiler, Batılılaşma

Key Words: Ziya Gökalp, Social Capital, Social Cohesion, Social Relations, Westernization

1. Giriş

Ziya Gökalp, Türk düşüncesinde derin etkileri olan çok yönlü bir düşünce adamıdır. Gökalp'in düşüncelerini, sosyal bilimlerde son yıllarda ön plana çıkan ve çeşitli tartışmalara kaynaklık eden sosyal sermaye kavramı bağlamında ele alıp değerlendirmek mümkündür. Bu noktada Gökalp'in düşünceleri ile ilgili değerlendirmelere doğrudan geçmeden önce, sosyal sermaye kavramı üzerinde kısaca durmakta fayda var. Böylece bu kavramın, Gökalp'in çeşitli konulardaki yaklaşımları ile arasındaki bağlantıyı kurmak daha kolay olacaktır.

Sermaye kavramı, geri dönüşümü sağlayacak şekilde, kaynakların yatırımını ifade etmektedir. Bu durum, kâr sağlama yönündeki belirli bir amaç doğrultusunda, sermayenin yatırımını ve hare-

* Mehmet ANIK, Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, anik@bartin.edu.tr

ketliliğini ifade etmektedir ve bu yatırım, ikili bir süreci kapsamaktadır. İlkinde, bir yatırım aracı olarak kaynakların üretimi ve/yahut değiştirilmesi sağlanmaktadır. İkincisinde ise, üretilmiş ve/yahut değiştirilmiş bu kaynakların, kâr elde edilmesi amacıyla, piyasaya sunulması yoluna gidilmektedir (Lin, 2001: 3). Sosyal sermaye kavramını da, insan ilişkilerinin önemsenmesi ve bu ilişkilerin aynı zamanda bu türden geri dönüşüm beklentileri dahilinde, birer yatırım olarak görülmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür (Coleman, 1990: 313). Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin önemine dikkat çeken bu kavram, bir yönüyle de pragmatik bir takım beklentilere karşılık gelmektedir. Buradaki vurgu, liberal veya kapitalist anlayış ekseninde yapılan bireysel düzlemdeki yaklaşımlardan bir yönüyle farklıdır. Zira liberal yaklaşımda “değer yüksüz özne anlayışı” ekseninde dile getirildiği haliyle, bireyin toplumsal yükümlülüklerle tarif edilemeyeceği ve bu tür yükümlülüklerle baskı altına alınamayacağı vurgusu vardır. Yine bu anlayış doğrultusunda, bireyin çıkarlarının toplumsal çıkarlardan farklı olması dolayısıyla da sosyo-politik veya iktisadi alanda yapılması gereken düzenlemelerin, birey merkezli olması gerektiği anlayışı vardır. Sosyal sermaye anlayışında ise, bireyin toplumdan soyutlanmasından öte, geniş ve iyi düzenlenmiş bir sosyal ilişkiler ağına sahip olmasının, ona güç katacağı düşüncesi vardır ve güçlü sosyal ilişkilerin, gerek bireysel çıkarlar açısından, gerekse de toplumsal çıkarlar açısından büyük fayda sağladığına dair bir vurgu söz konusudur.

Sosyal sermaye kavramının ilk kullanımı XX. yüzyılın başlarına kadar gitmekle birlikte¹, sosyal bilimlerde benimsenmesi ve etraflıca tartışılmaya başlanması XX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Kavramla, toplumdaki ilişkilerin önemine ve bu ilişkilerde rol oynayan etmenlere dikkat çekilmiştir. Sosyolojide bu kavramın öne çıkmasında büyük bir etkisi olan James Coleman'a (1988: 95-96) göre sosyal sermaye, insanların bir arada çalışmayı nasıl başarabildiğini açıklayan bir araçtır. Coleman, toplumsal aktörlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin yapısını açıklamak için iki farklı entelektüel gelenekten yapılan açıklamayı, sosyal sermaye altında yeniden ele almıştır. Bir taraftan sosyolojik bir yaklaşım doğrultusunda; sosyal normlar, kurallar ve yükümlülükler doğrultusunda hareket eden ve dolayısıyla toplumsallaşmış bireylerin eylemlerini açıklamak için sosyal eylem kavramı kullanılırken, öte yandan neo-klasik iktisat anlayışı doğrultusunda; bireyleri, belirli amaçları olan, özgürce hareket eden ve tamamen çıkarıcı bir yönde değerlendiren bir açıklama söz konusudur. Coleman'a (1988: 97) göre bu iki yaklaşım da kusurludur. Bundan dolayıdır ki artık sosyologlar, ekonomik etkinliğin işleyişinde sosyal organizasyonun etkilerini de incelemeye odaklanmışlardır. Yapılması gereken yeni bir kavram dahilinde değerlendirmede bulunmaktır ve Coleman'a göre bu da sosyal sermaye olmalıdır.

Coleman'a göre, sosyal sermaye bir kaynağı temsil eder ve herhangi bir bireyin ötesine geçen bir anlama sahiptir. Bu durum sosyal sermayenin, yüksek derecede güven ve ortak değerlerle yönetilen, daha geniş iletişim ağlarını kapsayan ilişkilere dikkat çekmesinden kaynaklanmaktadır (Field, 2006: 28-29). Ekonomik, kültürel, simgesel ve sosyal olmak üzere dört temel sermaye türünden bahseden ve sosyolojide sosyal sermaye kavramını kullanan öncü düşünürlerden biri olan

¹ Francis Fukuyama (2000: 27), sosyal sermaye kavramını ilk kez Lyda Judson'ın, kırsal okul aile birliklerini anlatmak için 1916 yılında kullandığını belirtmektedir.

Pierre Bourdieu'ya (1997: 51) göre ise bu kavram, "herkesçe bilinen, karşılıklı aşinalık ve tanımaya dayalı olan, az ya da çok kurumsallaşmış birtakım ilişkileri kapsar." Sosyal sermaye, bu ilişkilerdeki uzun süreli niteliğe sahip bir ağın mevcut veya potansiyel kaynaklarının toplamını ifade etmektedir. Bir gruptakilerin elde ettiği fayda veya çıkar, grubun üyeleri arasındaki dayanışmanın temelini mümkün kılmaktadır. Kavramla yakından ilgilenen bir diğer düşünür olan Amerikalı siyaset bilimci Robert Putnam da bu terimi, bireyler arasındaki iletişim ağları ve bundan ortaya çıkan karşılıklılık ve güvenirlilik normları gibi bağlantılara gönderme yaparak tanımlamıştır (Field, 2006:45). Putnam, sosyal sermaye konusunda Amerika ve İtalya üzerine yaptığı çalışmalarda, ülkelerin siyasi ve ekonomik kalkınmışlık seviyesi ile vatandaşların sivil toplum alanındaki hareketlilikleri arasında ne tür bir ilişki olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktadaki çalışmalarda sosyal sermayeye, toplumların refah seviyesini arttırıcı özellikleri bulunan işlevsel bir rol biçilmiştir.

Kapitalist toplumlarda yüceltilen bireycilik ve rekabet gibi temel değerlere karşın, bireylerin birlikte çalışmasına izin veren bütün kurallar, normlar, paylaşımaya dayalı değerler, davranışlar ve nihayetinde dayanışma, sosyal sermaye gibi bir tanım altında yeniden kutsanmıştır (Yetim, 2006: 95). Sosyal sermaye kavramı, insanların birbirleriyle ilişki kurarak ve bunun zaman içinde devam etmesini sağlayarak, kendi başlarına başaramayacakları ya da tek başlarına yapmakta zorlanacakları şeyleri gerçekleştirebilmek için birlikte çalışmalarının daha verimli olacağı argümanını içerir. İnsanlar bir dizi iletişim ağıyla birbirlerine bağlanmaktadır ve sahip oldukları ortak değerleri, bu iletişim ağındaki diğer üyelerle paylaşma eğilimindedirler. Bu iletişim ağları bir kaynak oluşturmaları nedeniyle, bir nevi sermaye oluşumu gibi değerlendirilebilir. Bir birey ya da herhangi bir grup, ne kadar fazla insan tanıyor ve onlarla ne kadar çok ortak bir hayat görüşü paylaşıyorsa, sosyal sermaye açısından o kadar zengin kabul edilir. Ortak değerler, normlar ve kurumlarla olan bağlar ne kadar güçlüyse, grupları veya bir toplumu bir arada tutan tutkal o denli sağlam olur (Field, 2006: 1; Thompson, 2009: 146).

Sosyal sermaye sadece birey ya da küçük gruplarla sınırlı bir kavram değildir. Bunları aşan bir şekilde, bir toplumun sosyal sermaye açısından zengin olması, farklı alanları kapsar şekilde toplumsal gelişmişlik seviyesinin yukarılara taşınması açısından önemli bir unsur olarak görülmüştür. Bir toplum gerekli bir uzlaşma zeminine sahip değilse hem ekonomik hem de kültürel açıdan istenilen düzeyde bir gelişim içine giremeyecektir. Bunun sağlanması için toplumların bir arada var oluşturmaları destek alarak toplumsal üretime yeniden kaynaklık teşkil eden bir sermaye türüne gereksinim vardır (Şan, 2007: 285–286). Bu noktada sosyal sermaye, toplumsal aktörleri belli değerler ve normlar çerçevesinde bir araya getiren işlevsel bir araç rolündedir. İnsanların herhangi bir iş, konu ya da belirli bir idealle ilgili organizasyona rağbetleri, birbirlerine besledikleri güven oranıyla yakından ilgilidir.

Toplumları yüksek güvenli toplumlar ve düşük güvenli toplumlar şeklinde ikiye ayıran Fukuyama (2000b), yüksek güvenli toplumlarda gönüllü sivil toplum kuruluşlarının sayısının fazla olduğunu ve bu toplumların sosyal sermaye açısından son derece zengin olduğunu belirtmektedir. Bu toplumlarda sosyal sermayenin zenginliği, bireyleri ortak hedefler doğrultusunda işbirliğine yöneltmektedir. Sivil toplum örgütlenmeleri bazında ya da farklı bir düzlemde olsun, bireylerin bir

araya gelip, ortak hedeflere yönelebilmeleri, ortak birtakım değerler, normlar ya da çıkarlar doğrultusunda olmaktadır. Bu ortak zemin, bireylerde dayanışmacı bir ruh meydana getirerek, onları amaçları doğrultusunda başarıya yönlendirmektedir.

Her biri farklı karakterlere sahip bireylerden müteşekkil bir toplumda, dayanışmacı bir ruh sağlamanın önemi nedir ve bu ne denli olanaklıdır? Bireyleri ortak bir zeminde buluşturmak için hangi faktörlerden yararlanılmalıdır? Toplumsal hedefleri, bireysel hedeflerle örtüştürmek ne denli mümkündür? Sağlıklı bir toplumsal kalkınmanın yolu nedir? Bu ve benzeri sorulara sosyal sermaye açısından yaklaşılıp, cevaplar üretmek pekâlâ mümkündür. Zira sosyal sermaye; insanlar arasındaki etkileşimin niteliği ve yoğunluğu, aidiyet duygusu, kolektif eylem normları, ortak değerler ile normlara yönelik karşılıklı güven, ekonomik kalkınma, politik ve sivil katılım, bağlılık ve dayanışma duygusunun önemi ve sosyal uyum gibi konuları içermektedir (Iravani, 2010: 967; Glascock&Kutzik, 2010: 103). Kavram sadece mikro düzeydeki ilişkilere ya da alanlara yönelik olmayıp, sosyal kurumlar ve sosyal düzen gibi makro alanlar ile sosyal ilişkiler arasındaki bağıntıyı da içermektedir (Zheng-Dong, 2010: 27).

Niyeti yukarıdaki sorulara sosyal sermaye açısından cevap vermek olmasa da, bu doğrultudaki düşünsel üretimlerinde sosyal sermayenin izlerini bulmamız mümkün olan başlıca düşünürlerden biri de Ziya Gökalp'tır. Gökalp'in, çağdaş sosyal teoride öne çıkan kavramlardan biri olan sosyal sermaye kavramı ekseninde nerede durduğu, bu çalışmanın temel ilgi alanını oluşturacaktır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında fikirleriyle büyük etki uyandıran, yanı sıra bu etkisi günümüzde de belli alanlarda devam eden bir fikir adamını, bir sosyologu, sosyal sermaye açısından ele almak ilginç bir çalışma konusu olacaktır.

2. Pra(gma)tik Bir Teorisyen olarak Ziya Gökalp

Fikirleri dikkate alındığında Ziya Gökalp (1876-1924) ile ilgili iki farklı portrenin karşımıza çıktığı görülmektedir: Osmanlı aydını olarak Ziya Gökalp ve Cumhuriyet aydını olarak Ziya Gökalp. Cumhuriyet aydını olarak Ziya Gökalp derken belirtmek istediğimiz, Gökalp'in fikirlerindeki değişimin ya da bahsini ettiğimiz ikinci dönemin 1923 sonrasına tekabül ettiğini vurgulamak değildir. Zira Gökalp'ta bu yöndeki değişim daha önce başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile neticelenen yol doğrultusunda belirttiği fikirler göz önüne alınarak, böyle bir dönemleştirme yapmanın mantıklı olacağı düşünülmüştür. Osmanlı aydını olarak Gökalp'in, çağdaşı olan öteki aydınlar gibi başlangıçtaki kaygısı, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm üretmek ve böylece devletin dağılmasını önlemek olmuştur. Cumhuriyet aydını olarak Gökalp'in amacı ise, dağılmakta olan bir imparatorluk karşısında, ulusal bir yapılanmaya gitmenin kaçınılmaz olduğunun anlaşılması ile bunun fikri temellerini oluşturmak olmuştur. Bu ikinci dönemle birlikte Gökalp'ta, Osmanlı'ya ya da Osmanlı olarak nitelendirdiği her şeye karşı oldukça eleştirel bir tutumun geliştiği görülmektedir. Başlangıçtaki düşünceleriyle karşılaştırıldığında, Osmanlı'ya karşı takınılan bu tavırla birlikte, fikirsiz düzlemde çelişik bir durum ortaya çıksa da, Gökalp açısından bunun aslında bir çelişki olarak görülemeyeceğini belirtmek gerekir. Zira Gökalp, dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak, olaya pra(gma)tik kaygılardan hareketle yaklaşmıştır. Gökalp'i, döneminin diğer aydınlarından ayıran ve

onu, Mustafa Kemal'in, "fikirlerimin babası Gökâl'p'tir"², diyecek kadar ön plana çıkartan başlıca özelliği de bu olmuştur.

Sosyal sermaye kavramında, birey veya toplum açısından belli çıkarların veya fayda elde edilmiş olmasının önemli olması gibi Gökâl'p, düşünsel üretimde bulunurken, toplumsal çıkarları göz önünde bulundurmuş, bunların nerede ve nasıl aranması gerektiğini bulmaya çalışmıştır. Pratikteki sorunları görüşü ve bunlara yönelik çözüm girişimleri ile Ziya Gökâl'p, gerek İttihat ve Terakki içerisinde, gerekse de Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte ve buna hazırlık yapan kadro içerisinde ön plana çıkan bir düşünür olmuştur. Yaşadığı dönemin havasına uygun olarak Batı'dan yoğun tercüme yapılrken, Gökâl'p de tercüme faaliyetleri içerisinde girmiş, ancak sadece soyut düzeyde bir aktarımda bulunmak yerine, bu fikirleri yaşadığı topluma uyarlama şeklinde bir amaç da edinmiştir. Bu açıdan Gökâl'p'ı sırf Durkheim sosyolojisinin aktarıcısı olarak nitelendirmemek gerekir. Örneğin Gökâl'p'ın sosyoloji anlayışında önemli yer tutan kültür-medeniyet ayrımının, Durkheim'ın sosyoloji çalışmalarında bulunmaması, onun sırf Durkheim sosyolojisinin kopyacısı olarak değerlendirilemeyeceğinin bir göstergesidir.

Farklı ideolojik ve siyasal kimliklerin oluşmaya başladığı bir dönemde Gökâl'p'ın başlıca amacı, geleceğin Türk toplumunun hangi ilkeler üzerinde inşa edileceğinin tespit edilmesi olmuştur. Sürekli savaşmak zorunda kalınan ve imparatorluktan ulus devlete doğru zorunlu bir gidişin olduğu, kimlik bunalımlarının egemen olmaya başladığı bir dönemde Gökâl'p, Türk milletine onları bir arada tutacak, karşılaştıkları zorluklar karşısında ortak bir bilinçle direnmelerini sağlayacak yeni bir kimlik, yeni bir anlayış önerisinde bulunmuştur. Bunun için "tarih"e yönelmiş ve "kimlik" problemlerini gündemine almıştır (Bulut, 2005; 98-99).

Ulusçuluk fikirlerinin de etkisi ile Osmanlı Devleti'nde çözülme başlayıp, özellikle Balkanlarda ulusçu ayaklanmalar baş gösterdiğinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve/yahut Türkçülük fikirleri ışığında, toplumun çeşitli kesimlerini belirli bir unsurun ön planda tutulduğu bir şemsiye altında bir araya getirme çabaları içerisinde girilmiştir.³ Gökâl'p, gelinen noktada ulusçuluk fikrine sarılmıştır. Toplumsal gelişmeleri yakından takip eden bir sosyolog olarak Gökâl'p, dönemin şartları içerisinde Osmanlıcılık, İslamcılık veya Batıcılık gibi akımların bir kurtuluş reçetesi olamayacağını düşünmüş, bu fikir akımlarından birini ön plana çıkartıp, ötekilerini dışlamanın bir çözüm kaynağı ol(a)mayacağını düşünmüştür. Gökâl'p, çok uluslu yapılanmaların miadının dolduğunu ve çağın devletinin artık ulus devlet olduğu düşüncesinden hareketle, ulus devlete uzanan yolda fikirleriyle etkin bir rol oynamaya çalışmıştır. Bu noktada da, ulus devletin temel unsuru olan ulus ve onun özünü oluşturan başlıca kavramlardan biri olan kültür üzerinde özellikle durmuştur.

² Tamamı; "Benim bedenimin babası Ali Rıza Efendi, duygularımın babası Namık Kemal, fikirlerimin babası ise Ziya Gökâl'p'tir" şeklindeki bu söz, Ziya Gökâl'p hakkında; Filozof Ziya Gökâl'p (1933), Ziya Gökâl'p, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi (1943), Ziya Gökâl'p ve Fırka Nedir? (1947) gibi çalışmaları bulunan gündemine almıştır (Bulut, 2005; 98-99). Enver Behnan Şapolyo tarafından aktarılmaktadır. Şapolyo, Ziya Gökâl'p'ten ders almış, onun öğrenciliğini yapmış bir isimdir. Bu konuda ayrıca bkz. Turan (1982: 18).

³ Döneme egemen olan bu akımlarla ilgili bir okuma için bkz. Akçura (1976).

Gökalp'a göre toplumsal düzen ve ilerlemenin sağlanması, ulusal bir bilincin varlığıyla yakından alakalıdır. Ulusal bilincin güçlü olması, farklı üyelerden müteşekkil toplum içerisinde birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirir. Böylece toplumda düzenin sağlanması ve kalkınmanın gerçekleşmesi daha sağlıklı bir temelde gerçekleşmiş olur. Bireyde toplumsal aidiyet bilincinin yaratılması, onun ulusuna sıkı bağlarla bağlı olmasını sağlar. Gökalp'a (2005: 81) göre, "ulusal bir bilinci ve ulusal bir ülküsü olmayan bir kitleden; ahlâk, ulusal birlik, özveri beklemek saçmadır." Ortak ulus duygusunun oluşturulmasıyla, toplumdaki bireyler arasında; yardımlaşma, özveri, birlikte çalışıp çabalama duygularının artacağını ve böylece de ahlak, dil, edebiyat, ekonomi ve siyaset alanlarında yükselmelerin kaydedileceğini savunan Gökalp, toplumsal bilinci yönlendirmekle yükümlü olan devletin, bu önemli toplumsal faktörü yok sayması durumunda görevini yerine getiremeyeceğini belirtir.

Gökalp yazılarında, bireyden öte toplumu önceleyip, asıl önemli olanın toplumsallık olduğuna dair vurgularda sıklıkla bulunmuştur.⁴ Gökalp'ın sosyolojiye ilgisi (ve Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilmesi de) bu durumla yakından alakalıdır. Zira bir bilim dalı olarak XIX. Yüzyılda Fransa'da ortaya çıktığında, gerek Auguste Comte'un gerekse de Emile Durkheim'in çalışmaları dikkate alındığında, sosyolojiye yüklenen başlıca görev, toplumda düzenin nasıl sağlanacağı ve toplumsal ilerlemenin önünün nasıl açılacağı üzerine olmuştur. Sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Batı dışı coğrafyada büyük bir egemenlik alanına sahip olmasına karşın, 1789 Fransız devrimi ve İngiltere'deki sanayi devrimi sonrasında, sık sık kurulu düzene yönelik toplumsal ayaklanmaların gerçekleşmesi, Batılı toplumları; düzenden hoşnutsuzluklarını ifade eden ve onu değiştirmek isteyen bu toplumsal hareketleri nasıl kontrol edebileceklerine dair çözüm arayışlarına yönlendirmiştir. Bir bilim dalı olarak sosyoloji, tam da böyle bir ortamda, sosyal hareketlere yön veren toplumsal kanunların keşfedilebileceği, böylece düzen karşıtı bu kitlesel hareketlerin kontrol altına alınabileceği ve dolayısıyla toplumsal ilerlemenin önündeki bu tür engellerin ön görülebileceği ve önlenilebileceği iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Marksist gelenek dışındaki, klasik sosyoloji anlayışında genel olarak toplumsal düzenin korunması ve işleyişi üzerine odaklanılması ve buna dair düşünsel üretimde bulunulması bu tür bir anlayışın ürünüdür. Yine düzen karşıtı hareketlerin de etkisiyle, klasik sosyoloji anlayışında genelde bireyselliğe karşıt bir tutum içerisine girilmiş ve bireyin; toplumun, toplumsal bütünleşme ve kalkınmanın bir parçası olması ve bu bağlamda kendisine düşen görevleri icra etmesiyle anlam kazanabileceği ifade edilmiştir.

Türkiye'de sosyolojinin başlangıç dönemleri için iki ana eğilim olarak, Gökalp'in savunduğu Durkheimci anlayış ile Prens Sabahattin'in savunduğu Le Play sosyoloji anlayışının ön plana çıkması, birey-toplum tartışması bağlamında kayda değerdir. Baykan Sezer'in (1989: 26-27) dikkat çektiği gibi sosyolojinin yurdumuza geliş yılları, Batılılaşma çabalarının en yoğun olduğu döneme tekabül etmektedir. Bu noktada sosyoloji, Türkiye'de kendisini Batı seçiminin tercih edilmesine adanmıştır. Batıyla ilgili bu seçim, tartışma konusu yapılmamış, bu yöndeki seçimin kaçınılmaz olduğu ve toplumun doğal gelişiminin bir ürünü olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Görüşler ve isimler farklı olsa da, bu konudaki tercih aynı yönde olmuştur.

⁴ "Fert yok, toplum var; hak yok, ödev var" özdeyişi, Gökalp'ın bu konudaki yaklaşımının bir özetidir adeta.

Türkiye’de sosyolojinin başlangıç dönemlerinde ön plana çıkan isimlerden biri olan Prens Sabahattin, Le Play’den etkilenerek, “Science Sociale” okulunun sözcülüğünü yapmıştır. Konunun genel bağlamından uzaklaşmamak için özetlemek gerekirse, İngiltere’nin model olarak kabul edildiği ve bu ülkedeki adem-i merkezietçi yönetim anlayışının benimsendiği bu yaklaşımda, liberal bir anlayış egemen olup, merkezietçi bir anlayışa karşılık bireyin hakları ön planda tutulmuştur. Toplumsal çıkarlara karşın, bireyin konumunu savunan bu görüş, neşv-ü nema ettiği dönemdeki buharanlı koşullara uygun görülmediğinden pek karşılık görememiştir. Buna karşın Gökalp’in, Durkheimci sosyoloji anlayışı ekseninde toplumu önceleyen anlayışı daha çok taraftar toplamıştır.

Ziya Gökalp, Durkheimci sosyoloji anlayışı doğrultusunda, yaşanmakta olan sorunlara birtakım çözüm arayışları içerisine girmiş ve bu aşamada toplumsal çıkarları, bireye karşın önclemiştir. Gökalp’ı bu tutuma sevk eden nedeni, yaşadığı dönemdeki koşullardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumun geleceğinin belirsiz olduğu ve toplumsal gidişatın nereye varacağı merak edildiği bir ortamda, Gökalp bir aydın olarak bu soru(n)lara ışık tutmaya çalışmıştır. Ulusal bir felaket durumunda, kurtarıcının bireyler değil, toplumun kendisi olduğuna dikkati çeken Gökalp, böylesi anlarda bireysel iradelerin yerini, kolektif bir benliğe terk ettiğini savunur:

Bir ulus, büyük bir felakete uğradığı, korkunç bir tehlike karşısında bulunduğu zaman bireylerindeki kişilikleri yutar; o zaman kamunun ruhunda yalnız “ulusal bir kişilik” yaşar; bütün yüreklerde bu “ulusal kişiliği” sürdürmek ve yaşatmak isteğinden başka bir duygu kalmaz. Bu karışıklık arasında, bireyler kendi özgürlüklerini değil, uluslarının “bağımsızlığını” düşünürler. İşte o yüce duygu ile karışık olan bu kutsal düşünceye, “ülkü” denir ve bu bunalımlı döneme de, “döllenme dönemi” adı verilebilir (Gökalp, 2005; 76).

Ziya Gökalp toplumsal yaşamın önemli öğelerinden olan kültür, din, dil, eğitim, aile gibi konular üzerinde özellikle durmuştur. Gökalp, bir toplumda sosyal sermaye oluşumu açısından da oldukça önemli olan bu gibi unsurlar hakkındaki fikirleriyle, soyut düzeyde kalan bir fikir adamı olmaktan öte, derin etkiler bırakan biri olmuş, bulunduğu aktif görevler vasıtasıyla da fikirlerini icraya yönelmiştir. Meclis-i Mebusan’da ve TBMM’de milletvekilliği de yapan Gökalp, yeni bir eğitim programının hazırlanması için Meclis’çe oluşturulmuş olan kurulda yer almış, 1923’te Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı’na atanmış, bunun yanı sıra 1924 Anayasası’nın hazırlanması için oluşturulan heyete de katılmıştır. Taha Parla’nın (1989: 33) ifadesiyle Gökalp, on dört yıllık bir süre içinde çağdaş Türkiye’nin kamu felsefesini biçimlendirmiştir.

Farklı fikir akımlarının tartışıldığı (Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük) ve biri özelindeki fikirlerin ön plana çıkarılıp, ötekilerinin dışlandığı bir ortamda Gökalp, bir aydın olarak, düşünsel düzlemdeki farklılığını sergileyen tarzıyla, çatışma ve dışlamadan öte, uyumu ve birliği ön plana çıkartan bir düşünür olmuştur. Bu noktada akla gelen örneklerden biri, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eserinde takip ettiği yöntemidir. Sosyal sermaye anlayışında, çatışmaya dayalı unsurlardan öte, birlikte yaşamaya ve uyuma önem verilmesinde olduğu gibi Ziya Gökalp’ta toplumsal birlik, dayanışma ve kalkınma açısından çatışmacı yaklaşımlar yerine, uyuma yönelik unsurları ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bunun içindir ki Gökalp’ta dil, toplumsal hayatın temeli olarak değerlendirilirken (Gökalp, 2005: 104), din de aynı ulusa mensup bireyler arasında ortak bir bilinci

oluşturan önemli, hatta vazgeçilemez öğelerden biri olarak görülmüştür. Gökalp'in Yakutlarla ilgili değerlendirmesi bu yaklaşımın göstergelerinden biridir. Yakutların İslâmlığın dışında kalmalarının, yurtlarının Türk dünyasından uzak olmasından kaynaklandığını söyleyen Gökalp, bunların ya İslâmiyeti kabul ederek Türk kalacaklarını ya da Hıristiyanlığa girerek büsbütün Ruslaşacaklarını iddia eder (Gökalp, 2005: 101).

Ziya Gökalp'a göre okullarda ulusal bilinçlenme konusunda iyi bir eğitimin verilebilmesi için dil ve tarih eğitiminin yanı sıra din eğitiminin de verilmesi gerekir. Gökalp'in dinden kastettiği ise İslâm'dır. Bu noktada Gökalp'in İslam ile ilgili fikirlerinin, Durkheim sosyolojisinde olduğu gibi dinin işlevsel bir araç olarak görülmesi şeklinde olduğunu belirtmek gerekir. Din, toplumsal birliğin ve dayanışmanın sağlanmasında önemli işlevler yerine getirdiği için önemsenmekte ve bu noktada önemli bir sosyal sermaye unsuru olarak görülmektedir. Bu konuda belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Gökalp'in dini, medeniyetten bağımsız bir unsur olarak ele aldığıdır. Gökalp'a göre, herhangi bir dinin medeniyeti ol(a)mayacağı gibi, herhangi bir medeniyetin de dini olamaz. Dini, kültürel bir unsur olarak gören Gökalp, bunun içindir ki, çağdaşlaşmanın yönü olarak Batı'yı gösterirken, kültürel bir doku olarak İslam'ı yüceltmiş, Batı kültürünün bir parçası olan Hıristiyanlığı ise eleştirmiştir (Gökalp, 1977b: 69-70). Bu durum, toplumsal kalkınmayla yakından ilgilenmiş ve bu doğrultuda, sancılı geçen bir dönemde kültür ve medeniyet bağlamlarında düşünsel üretimde bulunmaya çalışmış bir düşünür olarak Gökalp'in fikirlerini anlamak açısından önemlidir.

Gökalp, toplumsal ilişkilere, bu ilişkilere yön veren değerlere ve/yahut toplumu bir arada tutan dinamiklere önem veren bir düşünürdür. "Başka bir toplumun içinde daha büyük bir refahla yaşamamız mümkün iken, toplumun içindeki yoksulluğu ona yeğleriz; çünkü dostlar içindeki yoksulluk, bizi yabancılar arasındaki o refaktan daha çok mutlu kılar" (Gökalp, 2006; 47) diyen Gökalp'in, bu sözleriyle toplumsal ilişkilerin önemine dikkat çeken bir kavram olan sosyal sermayenin önemine dikkat çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gökalp'in bu konulardaki yaklaşımı daha iyi anlamak açısından, çalışmalarında merkezi bir yere sahip olan kültür-medeniyet kavramları üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Güngör'ün (1995: 11-12) özlü ifadesiyle Gökalp, değiştirilmesi arzu edilmeyen ve uygun görülmeyen bütün değerleri kültür adı altında ele alırken, değiştirilebilir olanları ise medeniyet adı altında ele alarak değerlendirmiştir. Gökalp'ta (2006: 60-61) kültür, ulusa has değerler bütünü olarak görülürken; medeniyet, uluslararası olarak değerlendirilmiştir. Buna göre kültür, yalnız bir ulusun dinsel, ahlaksal, hukuksal, aklî, estetik, lisanî, iktisadi ve bilimsel hayatlarının uyumlu bir toplamı olarak; medeniyetse, aynı gelişmişlik düzeyindeki birçok ulusların toplumsal hayatlarının ortak bir toplamı olarak değerlendirilmiştir. Gökalp'a göre kültürle medeniyeti birbirinden ayıran, kültürün özellikle duygulardan, medeniyetin ise özellikle bilgilerden meydana gelmesidir. İnsanda duygular, yöneme ve isteme bağı değildir. Bir ulus, başka bir ulusun din, ahlak ve estetik duygularını taklit edemez (Gökalp, 2006: 70). Medeniyetse tek bir ulusa has olmaktan öte, farklı ulusların çeşitli alanlarda yaptıkları bilimsel katkılarla meydana gelen bir birikimi temsil ettiğinden kültürün aksine alınabilir ya da taklit edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Gökalp'a (1977a: 13) göre bir ulusun, uluslararası bir nitelik taşıyan medeniyetin müesseselerine kendi lisan ve vicdanının rengini

vererek, onları kendi ruhuna uydurmaya çalışması ve böylece kendi harsını (kültürünü) malik kılmaması gerekir. Ona göre bir yandan çağın medeniyetine uygun bir doğrultuda hareket ederken, öte yandan tam bir ulus olmak için müstakil bir harsa malik olmak büyük önem taşımaktadır.

Gökalp'ın kültür-medeniyet konusundaki ayrıştırması önemlidir. Çağdaşlaşma projesine kafa yoran bir düşünür olarak Gökalp, Batılılaşmayı gerekli görmüş, ancak bu konuda topyekun bir değişimi savunmamış, toplumu bir arada tutan değerlerin muhafaza edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Gökalp, toplumda dayanışmayı sağlayan başlıca unsurlardan biri olarak gördüğü kültüre ya da kendi deyimiyle harsa önem vermiş ve onun korunması gerektiğini savunmuştur. Medeniyet ise, bilimsel ve teknik alandaki birikimlerin zenginliğini gösterdiğinden ve bu noktadaki en ileri medeniyet seviyesine sahip olarak Batı görüldüğünden Gökalp, Batı'ya yönelmenin çağdaşlaşmak açısından kaçınılmaz olduğunu savunur:

“... Bugün bizim için çağdaşlaşmak demek, Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir; çağdaşlaşmak, biçim ve geçim bakımlarından Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman bilgileri ve sanayi ürünlerini aktarmak ve satın almak için Avrupalılara ihtiyaç duymadığımızı görürsek, o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız...Çağcılık ihtiyacı bize Avrupa'dan, yalnız bilimsel ve uygulamalı aletlerle fenlerin alınmasını emrediyor. Avrupa'da dinden ve ulusallıktan doğan, dolayısıyla bizde de bu kaynaklardan aranması gereken birtakım manevi ihtiyaçlarımız vardır ki, aletler ve fenler gibi, bunların da Batı'dan ödünç alınması gerekmez...” (Gökalp, 2005: 31–32).

Gökalp'ın maddi alandaki kalkınma seviyesinin göstergesi olarak nitelendirdiği medeniyet kavramı karşısında, toplumu bir arada tutan değerler bütünü olarak değerlendirdiği kültür öğelerini özellikle önemsemesi, bunlara sahip çıkması ve bunların korunması gerektiğini savunması, onun sosyal sermayeye önem verdiğinin göstergesidir. Bir toplumda ekonomik kalkınma için ekonomik sermayenin gerekliliği kadar, bu kalkınmanın sağlıklı ve kalıcı olması için güçlü bir sosyal sermayeye ihtiyaç vardır. Gökalp'ın bu bağlamda sosyal sermayenin başlıca unsurlarından biri olan kültürel değerlere sahip çıkması önemlidir.

Gerek Osmanlı dönemi aydını olarak gerekse de Cumhuriyet dönemi aydını olarak Ziya Gökalp, Batı'nın körü körüne taklit edilmesine karşı çıkmıştır. Bu yönüyle, çağdaşlaşmak için Batı'nın her şeyinin kopyalanması gerektiğini savunan düşünürlerden ayrılmıştır (Bonnet, 2002: 176). Gökalp, Batı'nın sahip olduğu bilimsel ve teknolojik gücü, medeniyet mirası olarak veya başka bir ifadeyle insanlığın ortak mirası olarak görmüş ve bunların alınması gerektiğini savunmuştur. Bu durum sadece Gökalp'ta görülen bir yaklaşım değildir. Berkes'in (2004: 235) de belirttiği gibi gerek Cevdet Paşa gerekse de Namık Kemal gibi Osmanlı aydınları da benzer görüşleri savunmuşlardır. Sosyolojik açıdan bakıldığında, bu konuda belirtilmesi gereken bir diğer husus da, ulusal birliğin geç sağlandığı veya ulus-devlet tecrübesini sonradan yaşayan toplumlarda medeniyet ve kültür kavramları arasında özellikle ayrımlara gidildiğidir. Örneğin öteki Batılı devletlere göre ulus-devlet

tecrübesini daha geç bir dönemde yaşamış olan Almanya'da, sosyoloji alanındaki çalışmalara ege- men olan bu tür yaklaşımları buna örnek göstermek mümkündür.⁵

Gökalp, "...Batı uygarlığına girmeden önce, ulusal kültürümüzü arayıp bularak, ulusal kültürümü- müz ortaya çıkarmamız..." (Gökalp, 2006: 77) gerektiğini savunur. Toplumsal kalkınmanın başarı- ya ulaşabilmesi için, toplumdaki bireyler arasında güçlü bir dayanışma bilincinin olmasını zaruri bir koşul olarak gören Gökalp, bu dayanışma ruhunu sağlayacak olanın da medeniyet değil, kültür olduğunu savunur. Bunun içindir ki Gökalp'ta kültür medeniyetten önce gelir ve ondan daha çok önemlidir:

"Kültürü güçlü ama uygarlığı zayıf bir ulusla; kültürü bozulmuş ama uygarlığı yüksek olan başka bir ulus siyasal savaşıma girince, kültürü güçlü olan ulus her zaman üstün gelmiştir. Örneğin es- ki Mısırlılar, uygarlıkta yükselince kültürleri bozulmaya başladı. O zaman(lar) yeni doğan Fars devleti ise, uygarlıkta henüz geri olmakla birlikte, güçlü bir kültüre sahipti. Bundan dolayı Farslı- lar, Mısırlıları yendiler. Birkaç yüzyıl sonra, İran'da da medeniyet yükseldi; doğaldır ki kültür za- yıflamaya başladı. Bu kez de, önce kültürleri henüz bozulmamış olan Yunanlılara yenildiler. Bir süre sonra Yunan kültürü de bozulmaya başladığında, gerek Yunanlılar, gerek İranlılar, güçlü bir kültürle ortaya çıkan uygarlıksız Makedonyalılara yenildiler..." (Gökalp, 2006: 74).

Ziya Gökalp'a göre, toplumsal kalkınma bağlamında önem verilmesi gereken temel konular- dan biri de toplumsal işbölümüdür. İşbölümü, ortak kültür etrafında bir araya gelmiş ve üyelerinde kolektif bir bilincin olduğu toplumlarda, toplumsal dayanışmayı artırıcı bir unsurdur. Gökalp'a göre bir toplumdaki işbölümü, aslında toplumsal dayanışmanın bir yansımasıdır ve bunun güçlen- dirilmesi, toplumsal düzenlilik ve gelişmenin, ulusal özgürlük ve bağımsızlığın temeli olması açısından önemlidir.

"Her ulus, toplumsal işbölümü sonucu olarak birtakım meslek ve uzmanlık topluluklarına ayrı- lır: Mühendisler, hekimler, müzikçiler, ressamalar, öğretmenler, yazarlar, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, dokumacılar, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar gibi... Bu topluluklar, birbirine gereklidirler; birbirlerinin yaptıkları hizmetler, bu karşılıklı gereksinmelerde bir tür dayanışma değil midir? Bu tür dayanışmanın güçlenmesi için, önce işbölümünün, ancak ortak bilince sahip bir toplum içinde olması zorun- ludur..." (Gökalp, 2006: 133-134).

Gökalp, ulusal kalkınma bağlamında kültüre değinirken, üzerinde önemle durduğu konular- dan biri de eğitim olmuştur. İttihat ve Terakî'deki rolü, Cumhuriyet'in ilanına giden süreç ve sonra- sındaki konumu dikkate alındığında Gökalp'ın siyasi kişiliğinin yanı sıra, eğitim işlerine büyük önem veren bir düşünür olduğu görülmektedir. Gökalp'a göre "...terbiye millî bilinç için; öğretim de bu bilinci modernleştirmek için zorunludur..." (Davison, 2002: 190). İsmi köy enstitüleri ile özdeşleşmiş olan İsmail Hakkı Tonguç'a göre de Gökalp, eğitim ve öğretim alanında yeni bir görüşü dile getirir-

⁵ Buna karşılık Samuel Huntington'un 1993 yılında yayımlanan ve büyük tartışmalara neden olan "medeniyetler çatışması" tezinde ise, medeniyetin en geniş kültürel kimlik seviyesi olarak ele alındığını ve kültürden ayrıştırılmadığını belirtmek gerekir. Fernand Brau- del'in çalışmalarında da kültür ve medeniyetin birbirinin karşılığı olarak kullanılması söz konusudur.

ken, aynı zamanda yeni toplum düzeninin kurulmasını sağlayacak görüşleri de dile getirmiştir (Tonguç, 1947: 203).

Gökalp, toplumdaki kültürü sonraki kuşaklara aktarma aracı olarak eğitime büyük önem vermiştir. Gökalp, eğitim ve öğretim arasında ayırım gözetmiş ve eğitimin, kültür gibi ulusal bir karaktere sahip olduğunu belirtmiştir:

“Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümleri(jugements de valeur)nin toplamına, o kavmin kültürü denir. Terbiye, bu kültürü, o kavmin fertlerinde ruhî melekeler hâline getirmekdir... Kıymet hükümleri, her cemiyette başka türlü olduğu için, millî mahiyeti haiz olduğu gibi, onların toplamı olan kültür de millîdir, o halde, kültürün çocukların ruhuna aşılmasından ibaret olan terbiyenin millî olması gerekir...” (Gökalp, 1973: 27–28).

“...Kültür ve terbiye bakımından Avrupa medeniyetine muhtaç olmadığımız hâlde, teknoloji ve öğretim yönüyle ona, son derece şiddetle muhtacız. Avrupanın bütün teknolojisini almaya çalışalım; fakat kültürümüzü yalnız kendi vicdanımızda arayalım...Millî terbiye ve modern öğretim: işte öğretim sahasında hedef edineceğimiz gaye!...” (Gökalp, 1973: 64).

Gökalp’ın eğitim sistemi, kültürel şartların tayin ettiği sosyalleştirici eğitimi esas almıştır (Celkan, 1990: 63). Gökalp, solidarist bir çerçevede eğitimin birey üzerindeki sosyalleştirici etkisine dikkat çekmiştir. Gökalp’taki Durkheim⁶ etkisini gösteren başlıca kavramlardan biri olan ve Gökalp’ın tesanütçülük olarak kullandığı ve bugünkü Türkçeye toplumsal dayanışmacılık olarak çevrilebilecek olan solidarizme göre birey, toplum içinde anlam kazanır. Bu açıdan toplum içindeki bireylerin duygu, düşünce ve ortak düşüncelerde birbirlerine sınıksız bağlanması gerekir. Bu noktada eğitime büyük işlevler düşmektedir. Gökalp, eğitimin temel prensiplerini ise şöyle tespit etmiştir:

- Birey ve toplum uzlaşmasını sağlamak,
- Madde ve mânâ uyumunu sağlamak,
- Ulusçuluk ve beynelmilelçilik paralelizmini sağlamak (Kurtkan, 1977: 209).

Gökalp’a göre, eğitimin her şeyden önceki asli işlevi; sosyalleştirme süreci dahilinde bireye ulusal kültürü aşılmasıdır. Çok uluslu bir yapılanmanın ardından girilen yeni süreçte, ulusal bir devletin kurulması ve bu devletin bekasının, bu yönde bir eğitim politikasının takip edilmesiyle mümkün olacağı düşünülmüştür. Ulusal bir anlayış temelindeki eğitim sürecinde, ulusal kültürün bireyin zihninde inşa edilmesiyle, bu bireyin ulusal bilince sahip olması sağlanacaktır. Böylece aidiyet duygusunun oluşturulmasıyla, ulusuna karşı sorumluluk hissi duyacak birey, bu noktadaki yükümlülüklerini en iyi şekilde yerine getirecek ideal birey tipi olacaktır.

⁶ Emile Durkheim, toplumsal dayanışma kavramı üzerinde özellikle durmuş ve ilkel toplumlardaki dayanışma ile modern toplumdaki dayanışmayı birbirinden ayırmıştır. Durkheim, benzeşmenin esas olduğu ilkel toplumlarda mekanik dayanışmanın, farklılaşmanın esas olduğu modern toplumlarda ise, organik dayanışmanın egemen olduğunu belirterek, bunlar üzerinde birtakım analizlerde bulunur. Bu konuda bir ayrıntılı bir okuma için bkz. Durkheim (2006).

Gökalp, sosyal sermaye kavramına uygun olarak, çatışmanın değil, birlik ve ahengin hâkim olduğu bir toplum modeli gözetmiş, bunun sağlanması için de çeşitli düzeylerde düşünsel üretimde bulunmaya çalışmıştır. Gökalp, ulusal kalkınma için; entelektüeli, halkı, eğitimcisi ve siyasetçisiyle bir bütün olmak gerektiğini savunmuştur. Bunun içindir ki, ulusun seçkinleri olarak nitelendirdiği entelektüellerin halka doğru gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Entelektüelin halka doğru gitmesindeki amaç ise, onlara kültürü götürmek değil, onlardaki kültürü görmek ve edinmektir. Zira Gökalp'a göre Osmanlı eğitim sisteminden geçmiş olan Türk aydınları, ulusal olmayan bir eğitim sisteminden geçtikleri için, ulusal kültür bilincinden yoksundurlar. Halk ise, ulusal kültürün canlı bir müzesi konumundadır (Safarian, 2004: 222). Zira Gökalp, yozlaşmamış kültürün ya da gerçek kültürün kaynağının halk olduğunu belirtmiş ve entelektüelin de bu kültürle tanışmak için halka doğru yönelmesi gerektiğini belirtmiştir. Halk saf kültürün sahibidir, ancak onda da medeniyet kısmı eksiktir. Gökalp, entelektüelin halka doğru giderken ki maksadının bir yandan halkta bulunan öz kültürü keşfetmek olduğunu belirtirken, öte yandan halka medeniyet götürmek şeklinde olması gerektiğini belirtir. Böylece toplumun farklı kesimleri arasında kaynaşmanın sağlanmasıyla, güçlü bir sosyal sermaye oluşturulmuş olacak ve insanlar ortak bir ülkü etrafında bir araya gelmiş olacaktır.

Gökalp'ın entelektüel-halk konusundaki bu yaklaşımı dikkate alındığında, onun seçkin bir yaklaşıma sahip olmadığını söylemek mümkündür. Zira Ziya Gökalp, "halk rağmen halk için" gibi bir anlayıştan öte, "halk için halkla birlikte" şeklinde bir yaklaşımı benimsemiştir. Bunun içindir ki Gökalp, Osmanlı devrindeki yönetici ve aydın sınıfı, halka yabancı olmak ve ondan kopuk olmakla eleştirmiştir. Bu durumun yaşanmaması için de entelektüellerin halka doğru giderek, onlarla kaynaşması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, Gökalp'ın toplumda birlik ve uyumu gözetilen bir düşünür olmasıyla da alakalıdır. Nihayetinde sosyal sermaye kavramının kendisi de; toplumda birlik, uyum ve dayanışmanın önemine işaret eden bir kavramdır.

3. Sonuç

Sosyal sermayeyi bireyleri, grup ya da topluluk üyelerini ve/yahut bir toplumu bir arada tutan ilişkiler bütünü olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu ilişkilerin sağlanmasında ortak öğeler ne kadar fazla olursa sosyal sermaye de birey, grup ya da toplumsal açıdan o denli zengin olacaktır. Ortak unsurların fazla olması bireylerin birbirlerine güvenip, yakınlaşmalarını sağlayacağından, daha fazla etkileşimde bulunmalarını, ortak organizasyonlar gerçekleştirmelerini ve toplumsal üretimde bulunmalarını sağlayacaktır. Böylece toplumsal açıdan daha sağlıklı bir kalkınma gerçekleştirmek de mümkün olacaktır.

Tocqueville'in sosyal sermaye kavramını kullanmamasına rağmen, yazılarında bu kavrama dair derin izler bulmak nasıl mümkünse⁷, benzer şekilde bu kavramı kullanmamasına rağmen, Gökalp'ın yazılarında da bu kavrama ait izlere rastlamak mümkündür. Ziya Gökalp'ın gerek tesianüt (dayanışma) kavramı çerçevesindeki fikirleri bağlamında olsun, gerek kültür-medeniyet yaklaşımı

⁷ Öyle ki Alexis de Tocqueville, "Amerika'da Demokrasi" adlı eseriyle, sosyal sermaye ile ilgili metinlerin çoğunda temel referanslardan birini oluşturmuştur.

bağlamında olsun, gerekse de aile ve eğitim gibi konulardaki fikirlerinde olsun bu yaklaşımın izlerine rastlamak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının artık kaçınılmaz olduğunun düşünülmesinden sonra, Ziya Gökalp'ın başlıca sorunsalının ya da amacının, öncelikle ulusal birliğin nasıl sağlanabileceği, bunun sağlanmasının akabinde de toplumsal gelişmenin veya ulusal kalkınmanın nasıl sürdürülebileceği konusu üzerinde odaklandığını söylemek mümkündür. Gökalp, Batı karşısında dağılmasına tanık olduğu bir İmparatorluk içinde, toplumsal birliği sağlamaya yönelik çözümler bulmaya çalışmış, ancak çöküşün kaçınılmaz olduğunun kabulüyle de, ulusal bir kurtuluşun nasıl sağlanacağına dair fikirler üretmeye çalışmıştır.

Gökalp'ın, çalışmalarında kültür kavramına merkezi bir konum atfetmiş olması, şüphesiz boşuna değildir. Bir toplumda farklı özelliklere sahip bireyler arasında birlikteliğin ve uyumun sağlanması ve onları ortak hedeflere yönlendirme noktasında, en önemli araçlardan biri olarak kültür karşımıza çıkmaktadır. Kültür, başlı başına bir sosyal sermaye unsurudur. Zaten sosyal sermayeyi ele alırken üzerinde durulan; sosyal değerler, normlar, inançlar, güven, ahlak, gibi birtakım temel kavramlar, aynı zamanda kültür kavramının da belli başlı öğelerini oluşturmaktadırlar. Gökalp, toplumsal kalkınmaya kafa yoran bir düşünür olarak, sınırsız ya da her şeyiyle Batılılaşmayı savunmamış, Batı'daki teknoloji ile kültürü birbirinden ayırmıştır. Çağdaşlaşmak için Batı'daki teknolojinin alınması gerektiğini belirtip, yenilikçiliği savunan Gökalp, kültür konusunda ise toplumsal birliği sağlayan değerlerin korunması gerektiğini belirtip, muhafazakâr bir tutum sergilemiştir. Gökalp, kültür konusunda takliden mümkün olamayacağını belirterek, kültürel alanda değişim gerçekleştirmeye yönelik çabaların ancak toplumsal yozlaşma ile sonuçlanacağını savunmuştur. Ona göre, sosyal sermayenin oluşumunda son derece önemli olan, toplumsal değerler korunarak yapılacak yenilikçilik hareketleri, halk nezdinde kabule şayan olacağından, daha sağlıklı bir toplumsal kalkınma gerçekleştirmek mümkün olacaktır.

Kaynakça

Akçura, Yusuf (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Berkes, Niyazi (2004), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 6. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bonnett, Alastair (2002), "Makers of the West: National Identity and Occidentalism in the Work of Fukuzawa Yukichi and Ziya Gökalp", *Scottish Geographical Journal*, 183: 3, s. 165-182.

Bourdieu, Pierre (1997), "The Forms of Capital", *Education, Culture, Economy and Society*, ed. A.H. Halsey, H. Lauder, P. Brown, A. S. Wells, New York: Oxford University Press, s. 46-58.

Bulut, Yücel (2005), "Türkiye'de Sosyoloji Sınıflamaları ve Ziya Gökalp", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, sayı: 10, s. 91-104.

Celkan, Hikmet Yıldırım (1990), *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, 2. Baskı, İstanbul: MEB Yayınları.

Coleman, James (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", *The American Journal of Sociology*, vol. 94, s. 95-120.

Coleman, James S. (1990), *Foundations of Social Theory*, Massachusetts: Harvard University Press.

Davison, Andrew (2002), *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, çev.: Tuncay Birkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Durkheim, Emile (2006), *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınları.

Field, John (2006), *Sosyal Sermaye*, çev.: Bahar Bilgen, Bayram Şen, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fukuyama, Francis (2000a), *Büyük Çözümle: İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşması*, çev.: Zeynep Avcı, Aslı Telli Aydemir, İstanbul: Sabah Kitapları.

Fukuyama, Francis (2000b), *Güven: Sosyal Erdemlerin Yaratılması*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Glascok, Anthony P., David M. Kutzik (2010), "The Capital Use of Social Capital or How Social Capital is Used to Keep Capital Concentrated", *International Journal of Social Inquiry*, vol.: 3, no: 2, s. 101-119.

Gökalp, Ziya (1973), *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, yay. haz.: Rıza Kardeş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökalp, Ziya (1977a), *Makaleler III: Milli Tettebbular Mecmuası'ndaki Makaleler*, yay. haz. M. Orhan Durusoy, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya (1977b), *Malta Konferansları*, yay. haz.: Fahrettin Kırzioğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya (2005), *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak*, yay. haz.: Kemal Bek, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Gökalp, Ziya (2006), *Türkçülüğün Esasları*, yay. haz.: Kemal Bek, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Güngör, Erol (1995), *Kültür Değişmesi ve Ulusçuluk*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Iravani, Mohammad Reza (2010), "Role of Social Capital on Development", *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, vol.: 2, no: 2, s. 966-978.

Kurtkan, Amiran (1977), *Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Lin, Nan (2001), *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge: Cambridge University Press.

Parla, Taha (1989), Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, yay. haz.: Füsun Üstel, Sabir Yücesoy, İstanbul: İletişim Yayınları.

Safarian, Alexander (2004), “Ziya Gökalp on National Education”, *Iran&the Caucasus*, vol. 8, no: 2, s. 219-229.

Sezer, Baykan (1989), “Türk Sosyologları ve Eserleri I”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, sayı: 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 1-96.

Şan, Mustafa Kemal (2007), “Sosyal Bilimlerde Yıldızı Yükselen Yeni Bir Kavram: Sosyal Sermaye ve Türkiye”, *Sosyoloji Yazıları I (Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması)*, İstanbul: Kızılelma Yayınları, s. 282-321.

Thompson, Denise (2009), “What Does ‘Social Capital’ Mean?”, *Australian Journal of Social Issues*, vol. 44, no: 2, s. 145-161.

Tonguç, İsmail Hakkı (1947), *Canlandırılacak Köy*, 2. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turan, Şerafettin (1982), *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yetim, Nalan (2006), "Ekonomi ve Sosyolojinin Yeni Bir Kavşakta Buluşması: Sosyal Sermaye", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, sayı: 11, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 91-106.

Zheng-Dong, Li (2010), “Structural Analysis of Social Capital: Institution, Relations and Order”, *Canadian Social Science*, vol. 6, no: 5, s. 26-32.